

SUGÁR MIKLÓS ÉS A SZERBIAI PSZICHOANALÍZIS FEJLŐDÉSE*

Petar Klajn

Sugár Miklós (Nikola Šugar) a jugoszláv pszichoanalízis sajátosan titokzatos alakja, azon három orvos egyike, akik a második világháború előtt Jugoszláviában gyakorlatban foglalkoztak pszichoanalízissel. Akik őt ismerték, szinte mindannyian meghaltak, vagy természetes halállal, vagy a háború áldozataiként. Az élők kevéssé emlékeznek, illetve távol élnek Jugoszláviától, felkutatásuk nehézségeibe ütközik. Ezért Sugár Miklós személyiségének, munkásságának és életének rekonstruálása nagy türelmet igényel, éppúgy, mint a meglelt mozaikok összeillesztése, amelyek így csontkák és haloványak.

Az ötlet, hogy Sugár Miklósról írjak, Matics professzortól származik, aki Sugár tanítványa volt. Gondoltam, hogy Szabadkán, ahol élek, felfedezem Sugárt, aki szintén szabadkai volt. Már a kezdeti lépések (Matics professzor nyilatkozata, Sugár egyes ismerőseinek közlései) megmutatták, hogy érdekes emberről, kutatóról és eredményes nevelőről van szó, akiről ennél a szemináriumi dolgozatnál többet és részletesebben kellene írni. Matics professzorral folytatott beszélgetéseink során úgy döntöttünk, hogy Sugár Miklóst megilleti egy fejezet az „A pszichoanalízis fejlődése Szerbiában” című munkában.

---

* E tanulmány szerzője a néhány éve elhunyt Petar Klajn (Klein Péter) szabadkai pszichológus. A tanulmány eredeti címe: Pionir — Nikola Šugar. In: Petar Klajn: *Razvoj psihoanalize v Srbiji* (k. n., é. n.). A cikket Sugár Miklós Budapesten élő unokahúga, Surányiné Kun Anna újságíró nézte át és egészítette ki, ő bocsátotta rendelkezésünkre Sugár Miklós fényképét is.

Az adatgyűjtés útjának és módjának meghatározása különösen nehéz feladatot jelentett. Saját tapasztalatomból semmit sem tudhattam Sugárról, mert öt évvel a halála után születtem. Az első tájékozódó lépések azt mutatták, hogy akik legjobban ismerték, már régen meghaltak, az élők többsége vagy elfeledkezett róla, vagy közülük sokan Jugoszlávián, sőt Európán kívül élnek. A kutatást a szabadkaiaknál, Sugár orvos kollégáinál, kortársainál, ismerőseinél és pácienseinél kezdtem. Egyik beszélgetőtársam a másikhoz küldött, így két év alatt a Sugárt különböző úton-módon ismerők láncolatát fedeztem fel.

Sugár munkáiban önéletrajzi vonatkozásoknak semmi nyoma nincs. A legjelentősebb előrehaladást annak köszönhetem, hogy felleltem Belgrádban, Magyarországon és Izraelben Sugár viszonylag közeli rokonait, sőt Jugoszláviában és az Amerikai Egyesült Államokban olyan embereket is, akik magánemberként, illetve szakemberként is jól ismerték őt. Ezekből a részletekből állt össze dr. Sugár képe, amely azonban nem teljes. Ám levonható a következtetés, hogy dr. Sugár igen jelentős szerepet játszott a pszichoanalízis fejlődésében Szerbiában és Jugoszláviában.

Sugár más pszichoanalitikusokhoz hasonlóan nem fejlesztett ki új pszichológiai struktúrát, nem alkotott új elméletet, nem alkalmazott önanalízist sem, de a munkáiból látható, hogy sikeresen törekedett módszereinek és a körülötte zajló eseményeknek az elemzésére. A terápiái, oktatási és tudományos munkájának jelentőségét a következő oldalakon részletesen mutatom be. Korán, a 48. életévében bekövetkezett halála, amikor még nagyban hozzájárulhatott volna a gyógyításhoz és a tudományhoz, továbbá a személyes tulajdonságai is — rendkívül tartózkodó, visszavonult és magáról nem beszélő — szerepet játszottak abban, hogy a róla készült munka nem lehet teljes, személyiségének csak körvonalait vázolhatja fel.

Sugár Miklós 1897. augusztus 25-én született Szabadkán, és 1945. május 15-én hivatalosan halottá nyilvánították. Perl Paula és Sugár Béla divatáru-kereskedő négy gyermeke közül a legfiatalabb. Sugár Miklós születésekor apja 40 éves volt, aki Magyarországon, Mezőkövesden született, és 1934-ben halt meg. Miklós édesanyja Szabadkán született, és Auschwitzban lelte halálát. Legkisebb gyermekét huszonöt éves korában hozta a világra. Polgári — hol jobb, hol rosszabb anyagi körülmények között élő — nem vallásos családjának atmoszférájáról, a szülők egyéniségéről, Sugár Miklós gyermekkoráról, első iskoláiról, szüleihez fűződő kapcsolatairól nem sikerült adatokat szerezni. Mindössze annyit tudtam meg, hogy apja jól beszélt németül, édesanyja gyengén, de beszélt, írt, olvasott németül és franciául.

Sugárnak egy bátyja és két nővére volt. A bátyja a deportálás során éhen halt, anyja és egyik nővére a második világháború áldozatává vált.

Sugár az általános iskolát és a gimnáziumot Szabadkán végezte, kitűnő tanuló volt, ami hozzásegítette ahhoz, hogy a szüleit rábeszélhesse tanulmányai folytatására. A szüleinek ugyanis anyagi nehézséget jelentett a továbbtaníttatás. Sugár, mint sok más szabadkai fiatal, abban az időben az osztrák–magyar központok felé orientálódott, az orvosi karra kívánt beiratkozni (a szülei később nem lelkesedtek, hogy a pszichiátriát választotta). Sugárt Budapesten a „numerus clausus” miatt nem vették fel az egyetemre, és Bécsben is elutasították. Az orvosi fakultáson a felvételi alkalmával Haberda dé-

kán valamennyi jelölttel személyesen elbeszélgetett. Sugár abban az időben még nem tudott elég jól németül, és ez nem tett kedvező benyomást, továbbá Sugár kollégáinak emlékezete szerint Haberda híres volt arról is, hogy korlátozta a fakultáson a zsidó hallgatók számát. Sugárt végül is nem vették fel a bécsi orvostudományi egyetemre. Ez a második frusztráció sem csüggesztette el, és beiratkozott Prágában a Német Egyetem orvosi fakultására, ahol 1923-ban szerzett diplomát.

Sugár következő állomása Berlin-Charlottenburg volt. Berlinben már akkor jelentős pszichoanalitikus központ működött, ahol Abraham, Eitingon, Fenichel és mások tevékenykedtek; Sugár itt az új tudomány, a pszichoanalízis iránt érdeklődött, ugyanakkor a neuropszichiátriára specializálódott. Két évig kiképző analízisen volt Felix Boehmnél, aki a nácik hatalomra kerülése után Eitingontól átvette a Berlieni Pszichoanalitikus Egyesület vezetését.

Sugár 1925-ben kiképzett pszichoanalitikusként tért vissza Bécsbe, tovább specializálódott Wagner-Jauregnál és hallgatta Freud előadásait (egy alkalommal említette, hogy személyesen is találkozott Freuddal). Bécsben Sugár kapcsolatba lépett az ottani pszichoanalitikusokkal, és 1933–1938 között a Bécsi Pszichoanalitikus Egyesület tagja volt, 1938-tól pedig a Magyarországi Pszichoanalitikus Egyesület tagja lett.

Bécsben Sugár együtt dolgozott Paul Schilderrel, erről tanúskodik a „Zur Lehre von den schizofrenen Sprach-Störungen” című közös cikkük, amely 1926-ban, a *Zentralblatt für die gesamte Neurologie und Psychiatrie* című lapban jelent meg. Az a tény, hogy Sugárt közvetlenül az iskolai analízis befejezése után elfogadták a Bécsi Pszichoanalitikus Egyesület tagjának, és a tekintélyes Paul Schilder munkatársának választotta, arra utalt, hogy rátermettségét a nála idősebb, jobban érvényesülő kollégái is nagyra értékelték. A Schilderrel való együttműködés azért is érdekes, mert Schilder (1886–1940) a bécsi Egyesület tagja volt, a csoportban mindenkit ismert, magáévá tette Freud munkáit és eszméit, de a Egyesület légkörét fojtogatónak érezte és passzívan sem adta meg magát Freudnak úgy, mint a bécsi Egyesület többi tagja. Emellett Schilder 1925-től (tehát a Sugárral való együttműködés idején) a bécsi egyetem professzora és teljesen független volt. Schilder a pszichoanalízisben kritikai szelleművé vált, és az USA-ban, mivel felfogása nem volt elég ortodox, kilépett a New York-i Pszichoanalitikus Egyesületből. Sugárnál tizenegy évvel volt idősebb. Későbbi munkáiban megemlíti, hogy Schilder hatása alatt állt, illetve osztozott vele a Freudtól eltérő nézetekben és kérdésekben. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Sugár írt a pszichózisról is (ez abban az időben igen ritka pszichoanalitikus téma volt), és egy rövid cikkben (1) jelentős észrevételeket tett a pszichoanalízisnek a gazdasági, társadalmi feltételekkel való összefüggéseinek fontosságáról.

Az elmondottakból úgy tűnik, hogy Sugár sikeres bécsi pszichoanalitikus karrier előtt állt, 1926 végén azonban mégis visszatért Szabadkára. Ennek a döntésnek az indokai nem világosak. Ehhez minden bizonnyal hozzájárult az a körülmény is, hogy Sugár családja Jugoszláviában élt, bár az is lehetséges, Jugoszláviában kívánta továbbfejleszteni a pszichoanalízist. 1926-tól Sugár egy évig a hadseregben szolgált Petrovaradinban, Montenegróban, de ebben az időben is foglalkozik tudományos problémákkal, figyelemmel kíséri a szakirodalmat. Ott egy alkalommal úgy érzékel-

te: „Azt gondolták, bolond vagyok, amikor ott német tudományos folyóiratokat kaptam”.

Sugár 1927-től Szabadkán magánrendelőt nyitott a jelenlegi Petőfi Sándor utcában. A városban az első pszichiáterek egyike volt, Vajdaságban pedig mindenképpen az első és egyetlen pszichoanalitikus. Magánpraxisa mellett a zsidó kórház konzultánsa, amiért nem fogadott el honoráriumot. Kezdetben nagyon kevés munkája volt, de hamarosan nőtt a klientúrája, melyet mindig behatárolt a provinciális környezet, amelyben Sugár élt. Mégis mindig voltak emberek, akik érdeklődésből vagy kétségbeesésük miatt úgy döntöttek, hogy szerencsét próbálnak annál az orvosnál, aki „szuggesztióval gyógyít”. Sok alkoholista pácienszt kezelte; Szabadkán az elsők között volt, aki az alkoholizmust sajátos pszichikai zavarnak tekintette és komolyan hozzáfogott a gyógyításához. Az orvoskollégák a mai napig is Sugárt az alkoholizmus orvosának tekintik. A páciensei a környékről is (Zombor, Verbász, Kula) jöttek, bár Sugár hetente egyszer Zomborban is rendelt.

Abban az időben még a fiatal szabadkai orvosok sem sokat tudtak a pszichoanalízisről, nem bíztak túlzottan az új tudományban. Hallották, hogy van valami új terápia, ahol „a beteg fekszik és mindenfélét mond, amit akar, az orvos meg csak hallgatja”. Ezért Sugárt gyakran vádolták, hogy „könnyen keresi a pénzt”, mert „ül és hallgat” és „amíg a beteg beszél, addig az orvos újságot olvashat és keresztretjényt fejthet”. Bár Sugár tartózkodó és zárkózott volt, az ilyen megjegyzéseket humorérzékkel fogadta, és szellemesen válaszolt rájuk.

Sugár a gyógykezelés mellett működésének szabadkai periódusában még két jelentős tevékenységet is folytatott a pszichoanalízis fejlesztésében vidékünkön; élőszóval és tollal propagálta a pszichoanalízist, Schmidt János és Fehér Miklós álneveken írt. Mindemellett Belgrádban egy tanítónőképzőben óraadó tanárként a gyermekek lelki életéről tartott előadásokat.

Bár Sugár tevékenysége alapján sokoldalúnak tekinthető, mégsem volt elégedett a szabadkai eredményeivel és azzal a perspektívával, amelyet az ottani környezet határozott meg. Sugárnak volt ugyan páciensztúrája, de lehetett volna nagyobb is. Mindemellett képzettsége, intellektuális igénye és tudományos hajlama összeütközésbe került a kisvárosi étellel; Sugár egy olyan nagyobb tudományos központba vágódott, ahol a tudását és a pszichoanalízishez fűződő szeretetét még inkább kihasználhatná. Elkezdett Belgrádba utazgatni, rendszeresen, heti két alkalommal, míg végül 1937-ben odaköltözött. Ezeket az utazásait tudományos igénye mellett attól való félelme is motiválta, hogy amennyiben a Vajdaságra is kiterjed a háború (melynek már érezni lehetett az előszelét), azt valószínűleg Magyarországhoz csatolják, ahol az antiszemitizmus már egyre szélesebb teret hódított.

Belgrádban kezdődött Sugár tevékenységének második szakasza, amikor is új ismereteket szerzett és máig érezhető hatást fejtett ki. Itt emlékezzünk arra, hogy Sugár ebben az időben a Bécsi Pszichoanalitikus Egyesület rendes tagja volt; tárt karokkal fogadták Nikola Popovics és a szürrealisták (Kocsa Popovics és a többiek). Belgrádban Sugár a gyakorlatát továbbfejlesztette azzal, hogy gyakran alkoholistákat is kezelte. Sugár Belgrádban azonban már nemcsak önmagának és a pácienseinek élt, hanem annak

a csoportnak az egyik alapító tagja is volt, amely Szerbiában a pszichoanalízis magjának tekinthető. A csoport pszichiáterekből és pszichoanalízist folytató más szakemberekből állt (mindezek az „A pszichoanalízis fejlődése Szerbiában” c. kiadványban is megemlítésre kerültek), akik 1938-ban Belgrádban megalapították a Pszichoanalitikus Egyesületet. Sugár Miklós volt a csoport vezetője. A csoport havonta két alkalommal találkozott a kora esti órákban a filozófiai fakultás dékáni hivatalában, Nikola Popovicsnak, az akkori dékánnak a szobájában. Minden összejövetelen valamelyik csoporttag előadást tartott, melyet vita vagy beszélgetés követett. Két éven át tartották ezeket az előadásokat, amikor is 1940-ben a művelődési miniszter, A. Korosec Popovics dékánnal közölte, hogy „politikailag kellemetlen” a pszichoanalitikus egyesület tevékenysége, ezért a dékáni hivatalban megszüntették az összejöveteleket; ekkortól kezdve ezeket az időszakos találkozókat Sugár lakásán tartották.

Ebben az időben Sugár néhány jövendő pszichoanalitikusnak (V. Klajn, V. Matics) iskolai elemzést tartott és néhány, pszichoanalízissel foglalkozó tankönyvet dolgozott ki.

Sugár Belgrádban négy évet töltött, egészen a Jugoszlávia elleni német támadásig. Bizonyos mértékben értelmetlen feltételezésekbe bocsátkozni, de feltehetjük a kérdést: mi történik, ha nem tör ki a háború, és Sugár Belgrádban dolgozhat tovább. Talán egyetemi professzor lett volna, de lehet, hogy betöltjük a működését. Tény az, hogy Belgrád bombázása után Sugár gyalog érkezett meg Szabadkára, egyetlen kicsi párnával a kezében. Szabadka magyar fennhatóság alatt állt, de a zsidókat ekkor még tömegesen nem deportálták. Sugár gazdag pszichoanalitikus könyvtára (Freud összes műve, Ferenczi, Reik, Sachs és egyéb klasszikusok munkái, évkönyvek és folyóiratok, mindez szépen összerakva és pedánsan megőrizve) Belgrádban maradt. Sugár levelet írt Szabadkáról egyik belgrádi kollégájának és tanítványának, Vojin Maticsnak, és kérte, menjen el a lakására, nézze meg, mi történt az értékes pszichoanalitikus gyűjteményével, valamint az emlékebe kapott órájával. Doktor Matics elment a német parancsnokságra, ahol engedélyt kapott Sugár lakásának a megtekintésére. Kiderült: a lakást kifosztották, az óra eltűnt. Levélben tájékoztatta őt a lakása kirablásáról. Könyvtárának a sorsát nem ismerjük, talán kiégett, vagy a „tiltott irodalom” egyik német kedvelője vette magához.

Szabadkán Sugár magánpraxisba kezdett, egészen 1944-ig rendelt. Volt néhány tanítványa a kiképző analízisben is. Valójában abban az időben a jugoszláv pszichoanalízis magja már összetört, a szervezett pszichoanalízis röviddel kezdete után megszűnt. A belgrádi Jugoszláv Pszichoanalitikus Egyesület nem volt tagszervezete a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületnek. Sugárt mégis meghívták Budapestre e társasági ülésre, ahol két előadást is tartott, egyiket az ősi gesztusok ellentétes értelméről, a másikat a jugoszláviai pszichoanalízisről.

1944 májusában Sugár Szabadkáról a szegedi téglagyárba került, ide gyűjtötték a magyar fasiszták a vajdasági zsidókat. Ott ahhoz a csoporthoz csatlakozott, amelyikben nővére és családja és ismerősök voltak (köztük volt az ismert szabadkai gyermekorvos, Wolf Gyula is, aki a hosszú utazás során kiváló szervezőnek és pszichológusnak bizonyult: magatartásával bátorította a többieket, ha csak néhány órára is, de sikerült fedtetni velük, hogy a marhavagonban 74 elcsigázott ember áll. Az ő fia Nikola Wolf, a belgrádi pszichiáter).

Szegedről Sugárt a transzporttal a Bécsújhely közelében lévő Strasshofba hurcolták. A tábor — elosztó tábor — zsúfoltsága miatt nem barakkokban, hanem a szabad ég alatt, a tábor feletti fenyves erdőben szállásolták el, ahol majdnem két hetet töltöttek. Innen a deportáltakat a csehszlovák–osztrák határvidékre, Gross-Sieghartsba szállították, 70–75 emberrel telizsúfolt marhavagonokban. A vonat napokon keresztül vesztegelt a nyílt pályán, így az utazás körülbelül 10 napig tartott.

Sugár a csoporttal egy kis település határában működő, sokoldalú hadiüzembe érkezett. Készült itt gépalkatrésztől ejtőernyő hevederig minden, amire a német hadseregnek szüksége volt. Az üzemekben Európa különböző országaiból elhurcolt deportáltak dolgoztak, egymástól elkülönítve. Belga és francia hadifoglyok is laktak a falu más részén. Azok a férfiak, akik az ipari munkában járatlanok voltak, a földeken dolgoztak, kapáltak, répát, krumplit szedtek, zsákoltak. Sugár a mezőgazdasági munka mellett orvosként is működött. Hívták balesethez, súlyos beteghez, így szerzett kapcsolatokat más épületben lakókkal, más üzemszervekben dolgozókkal. Nyelvtudásának (magyar anyanyelvén kívül szerbül, németül, angolul és oroszul beszélt) és politikai tájékozottságának köszönhetően gyorsan összeköttetést talált a hadifogoly belgákkal, akik titkos rádióvevőt és újságot működtettek. Segítségükkel tájékoztatni tudta a magyar csoportot a front állásáról, a háború eseményeiről, olykor még térképábrázlatokkal is.

Többek — főként fiatalok — kérésére orosz nyelvtanfolyamot indított. Ő maga a fasiszta megszállás elején egy orosz emigránstól tanult meg oroszul, abból a megfontolásból, hogy bizonyosan hasznát veszi még.

A csoport szállása új épületekben, deszkapadlós, nagy emeletes házakból állt. A nőket, gyerekeket külön emeleteken helyezték el, emeletes ágyak, néhány lóca és egy nagy közös asztal képezte a berendezést.

A németek maximális tisztaságot követeltek meg, szabad időben újra és újra felsikáltatták a padlót, kihordatták a szalmazsákokat. De volt lehetőség az alaphigiéniá megőrzésére is. Ruhájukat nem vették el, az emberek a magukkal hozott öltözetben éltek. Életfeltételeik a haláltáborokban lakókéhoz képest összehasonlíthatatlanul jobbak voltak, bár fegyveres őrk álltak a mindenfelé felállított őrtornyokban.

A száraz ételmezt hetenként osztották ki, ezt kellett beosztani reggelire és vacsorára, kevés lekvár, némi margarin, napi hét-nyolc deka kenyér, és a gyerekeknek kis cukor. Néha pár szem főtt krumpli is került vacsorára. Az ételmezt egyben adták oda a csoport vezetőjének, aki kimérte a személyenkénti adagot. Sugár — és mások — gyakran kerültek összetűzésbe a csoport vezetőjével, akit azzal vádoltak, hogy bár az élelmiszert pontosan mérve osztotta szét, de még annak előtte egy részt félretesz magának. 1944 őszére Sugár és az ő köré csoportosulók és a Szegedről származó csoportvezető között az ellentét annyira kiéleződött, hogy kihasználva egy szelektálást, Sugárt mint uszító elemet néhány társával és kisgyerekes „munkaképtelen elemek”-nek minősítettekkel megsemmisítő táborba küldette.

Bármely oka is volt ennek az epizódnak, lényegében ez az áthelyezés okozta Sugár halálát. Ismét jöttek a zsúfolt marhavagonok, de most novemberi hidegben, egynapi étellel.

Egyik szemtanú szerint Sugár elég jó kondícióban volt, de ruházata a téli lágervi-

szonyoknak semmiképpen nem felelt meg: városi öltöny, felöltő, kalap, félcipő, bőrkesztyű.

A kis csoportot egy nagyobb transzporthoz csatolták, ismételt veszteglések után december második hetében érkeztek Bergen-Belsenbe. Észak-Németországban 1943 júliusában nyitották meg a bergen-belseni tábort. Ez lett a keleti légerek egyik gyűjtőhelye. 1945 tavaszára 42 000-re gyűlt a létszáma, krematóriuma éjjel-nappal működött. Bergen-Belsenben Sugár újra csak elérte, hogy orvosi minőségben ismerjék el. Összekötő volt a léger „kórháza” és az egyes barakktáborok között, így nyelvtudása folytán kapcsolatot talált a léger illegális segítő szervezetéhez. Sok beteg életét mentették meg a szervezethez tartozó orvosok, ápolók, raktárosok az életveszélyes gyógyszerlopásokkal.

1945 áprilisában a hadi helyzet következtében likvidálták a tábort. A németeknek már nem maradt idejük, hogy a tábor valamennyi lakóját elgázósítsák. A beteget sorukra hagyták, a halottakat temetetlenül halomba rakták, az élőket bevagonírozták, ezáltal részben személyszállításra készült, kiselejtezett vagonokba és elindították az ország belseje felé. A szerelvény napokig ácsorgott a gyakori bombázások miatt, a szétlőtt berendezések miatt, sokszor mellékvágányokon, nagy kerülőkkel haladt. Ezúttal a Wehrmacht tartalékosai kísérték a vonatot. Öregebbek, fáradtabbak és unottabbak, mint a fiatal SS-ek. Bombázások alatt kinyitották a vagonokat és fedezékbe küldték az embereket. Nem számolgatták, hogy visszajött-e mindenki a támadás után.

Sugár egyre többet panaszkodott lábfájásra. Az egyik bombázás során nem futott le a töltésen a közeli erdőbe a többiekkel, hanem fekvé maradt a vagon mellett. Amikor társai visszatértek, azt mondta, úgy gondolja, hogy trombózis van a lábában, mert meg sem bírja mozdítani. Ettől kezdve az utazás során a vonat padlóján feküdt.

Terezinbe (Theresienstadt) érkezve Sugárt hordágyon vitték kórházba, viszonylag elfogadható körülmények közé. A haldoklók, az örültek, a tifuszosok egy szörnyű padlásterben, a földön feküdtek.

Másnap még látták Sugárt az ágyában. Azt mondta, valamivel könnyebben érzi magát, de a háborúnak hamarosan vége, és talán valamennyien hazamehetnek. A rá következő napon már nem találták meg hozzátartozói. A kórházban senki sem tudta megmondani, hogy vajon meghalt, vagy elvitték. Egyes nyilatkozatok szerint Sugár agonizált és tifuszban halt meg, mások szerint hordágyon vitték el, kiütéses tifusz okozta delíriumban. Annyi bizonyos, hogy Terezinben halt meg, valószínűleg trombózis következtében.

Sugár sovány, középtermetű, törekény testalkatú ember volt. Sötétbarna, hullámos, oldalra fésült hajú és kék szemű. Kerülte, hogy lefényképezzék, mert egyik csoportképen sem volt látható. Jellegetes, enyhén görnyedt testtartással járt, a feje kissé jobbra dőlt, a vállát kicsit felhúzta. Az arca kissé aszimmetrikus volt. Sugár a legtöbb ismerőseinek szimpatikus volt. Szép, törekény kezei voltak, amelyek művészelletet sejtettek. Közkedvelt volt mind férfi-, mind női társaságban, többek között a humorérzéke, éles esze, alapos képzettsége és sokoldalú tudása miatt. Ízlésesen öltözködött, és tökéletes úriember benyomását keltette. Sugár nagyon tartózkodó, zárkózott és meglehetősen megközelíthetetlen volt. Introvertáltsága a hallgatagságában, visszafogott nevetésében nyilvánult meg, nem beszélt magáról. Még a legközelebbi ismerősei sem

voltak képesek igazán Sugár természetét pontosan meghatározni. Ritkán nyilatkozott meg, nagyon diszkrét volt a személyét és a pácienseit érintő kérdésekben is. Akik ismerték, úgy látták, mélyrehatóan figyel magára és másokra, olyan ember benyomását keltette, aki sokat törődik a saját pszichikai és fiziológiai folyamataival (valaki úgy emlékezett: Sugár azt tapasztalta, hogy érdekes módon semmilyen fiziológiai szükségletet nem érzett, amikor Belgrádban a bombázások idején hosszú időt töltött egy pincében). Járt ugyan társaságba, de ott passzívan viselkedett. Még a katonai szolgálat idején sem csatlakozott egyik csoporthoz sem, csak „szemlélődött, hallgatott, és az egyik szemével hunyorgott”, anélkül, hogy állást foglalt volna.

Néha elment az orvos kollégáival tekézni, de a játékban általában nem vett részt. A harmincas években Palicsón a „Regata” evezős klub tagja volt. Társasággal időnként elment a Bárány kávéházba. Sugár a mindennapokban egy magányos orvos életét élte. A háztartását házvezetőnő vezette, soha nem nősült meg, többször ugyanazzal a nővel sohasem jelent meg társaságban, így a nyilvánosság nem „kombinálható”. Női körökben nagyon kedvelték, sok hölgypáciense volt, akik „lelki atyám”-nak szólították. Sugár zárkózottsága az analízis során is kifejezésre jutott. Azok a tanítványok, akik kiképző analízisre jártak hozzá, sem tudtak semmit a magánéletéről. Sugár nagyon ortodox módon betartotta azt az alapelvet, hogy az analitikus és az analizált egyén között az analízis idején terápiás kapcsolaton kívül egyéb viszony nem alakulhat ki. Ehhez a visszafogottsághoz a terapeutára kötelező alapszabályon kívül Sugár természetes zárkózottsága is hozzájárult. Mindazonáltal mindannyiunknak, sőt még a pszichoanalitikusoknak is gátlásaik vannak, amelyektől Sugár maga sem volt mentes. Egyik tanítványa, aki kiképző analízisbe járt hozzá, egyik alkalommal szabad asszociációjában említést tett egy cikkről, amely a Szovjetunió helyzetéről negatívan nyilatkozott. A baloldali Sugár, aki analitikusan mindig visszafogott volt, erre a nyilatkozatra nagyon indulatosan reagált: „Ez egy krónikus hazudozó!” (a cikk szerzőjére gondolva).

Sugár zenekedvelő volt. Már Prágában is a diákzenekarban zongorázott, Szabadkán pedig rendszeresen látogatott egy zenei kört, gyakran járt koncertre, ahová a húgát is magával vitte. Hobbija a filatélia volt, csodálatos bélyeggyűjteménnyel rendelkezett. A barátai Mukinak hívták.

A pszichoanalízisnek — bár ebben csak bizonyos korlátokkal bízott — előharcosa volt, hittel kezelte azokat a betegeket is, akiknél szemmel látható volt, hogy szinte semmilyen eredményt sem lehet elérni. Ugyanakkor kész volt elfogadni a sikertelenséget is. Egy ízben középkorú nő volt nála kezelésen, a jobb karjában hisztérikus bénulással. Az asszonyt húsz évvel azelőtt kezelte már egy másik orvos, aki arra törekedett, hogy a betegséget kellemetlen gyógyszerekkel és hasonló eljárással „keresse ki”. Amikor a páciens korábbi kezelőorvosa találkozott Sugárral, gratulált neki, mert hallotta, Sugár milyen szép eredményeket ért el, a bénulás eltűnt a jobb karjából. „Igen — mondta Sugár — de most a bal karjában van.”

Sugár a baloldali mozgalom szimpatizánsa volt. A kommunista párthoz fűződő viszonya nem teljesen világos, de biztos, hogy a háború előtti Jugoszláv Kommunista Pártnak nem volt tagja. Ugyanakkor több helyről megerősítették, hogy anyagilag támo-

gatta az ún. Vörös Segélyt, amely a JKP bebörtönzött munkás aktivistáit pénzzel segítette, részt vett Adolf Singer akcióiban is, aki Szabadkán a második világháború előtt a Jugoszláv Kommunista Párt egyik kiemelkedő tagja volt (1941-ben felakasztották). Egyébként bátyja, Singer Béla Sugár ügyvédje és személyes barátja volt, gyakran képviselte Sugárt a kifizetetlen kezelési költségekért folytatott pereiben. Belgrádból Szabadkára történt visszatérését követően Sugár már nem tartott fenn kapcsolatot a szabadkai kommunistákkal. A szabadkőművesség iránti szimpátiája közismert volt. Singernek és barátainak a kivégzése nagyon megrázta Sugárt.

Gyakorlati terapeutaként Sugár tipikus ortodox freudista volt. A páciens a díványon feküdt és szabadon asszociált, Sugár pedig nagyon röviden, célzottan és személytelenül interpretálta a hallottakat. A jugoszláv pszichoanalízishez Sugár nemcsak a betegek gyógyításával, hanem kiképző analitikusként kifejtett munkájával is hozzájárult. Ő volt az egyetlen kiképző analitikus Szerbiában, akihez olyan befolyásos pszichiáterek is jártak, mint Vojin Matic és Vladislav Klajn. Mindezeket túl, Sugár tudományos kutatóként is dolgozott. Nem épített fel semmilyen új tudományos rendszert, a nevéhez semmilyen pszichológiai teória nem fűződik, pszichoanalitikus és egyéb folyóiratokban megjelent cikkei azonban nevelő hatású, alapos és nagyon szisztematikus szerzőre utalnak. Cikkei „Nikola Sugar” vagy „Nikolaus Sugar” aláírással jelentek meg. Ugyanis, mint tudjuk, Sugár többször változtatta meg lakhelyét, így cikkei az első időben (a húszas évek közepén) Bécsből, később Szabadkáról, illetve Belgrádból származnak. Sugár nemcsak tudományos problémákkal foglalkozó cikkeket írt, hanem a saját környezetének is krónikása volt. Írt egy rövid nekrológot Milly Vosviniéről (2), aki Bécsben és Berlinben munkálkodott. Sugár őt valószínűleg a bécsi és a berlini napokban ismerte meg; méltatta a *Lélekelemzési tanulmányokat*, (3) amely Ferenczi Sándor 60. születésnapjára ajándékkul kiadott könyv volt, ismertette Nikola Popovics *Előadások a pszichoanalízisről* (4), valamint Hugo Klajn *Nevelés az orvosi és társadalmi pszichológia szemszögéből* (5) c. könyvét. Ezek a rövid munkák angazsált megfigyelőnek mutatják Sugárt, aki figyelemmel kísérte a saját környezetében és a pszichoanalízis világában bekövetkezett eseményeket, tájékoztatta a világot a belgrádi pszichoanalitikus körökben történekekről.

Ezeket, a főleg tájékoztató jellegű közleményeken kívül Sugár az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* című, akkor meghatározó jellegű pszichoanalitikus folyóiratban és egyéb, más pszichiátriai kiadványban is jelentetett meg tudományos cikkeket. Ezen munkák közül manapság néhányat már kezdetlegesnek és kevésbé jelentősnek tekinthetünk, de harminc vagy ötven évvel ezelőtt ezek még jelentősen hozzájárultak a fiatal tudományhoz.

Az első ezek közül „A foginger motívumának szerepe a pszichózisban” (Die Rolle des „Zahnreiz“-Motivs bei Psychosen, [6]) az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* c. folyóiratban jelent meg 1925-ben, ahol szerzőként „Nikolaus Sugar, Wien”-t jelölték meg. Itt hangsúlyoznunk kell, hogy a pszichózis pszichoanalitikus megközelítése abban az időben még viszonylag ritka volt, és Sugár foglalkozása ilyen problémákkal bátor kiruccanás a még ismeretlen területre. Érdeklődése egyébként semmi képp sem lehet váratlan, hiszen tudjuk, Paul Schilder munkatársa volt.

Ebben a munkájában Sugár négy olyan esetet említ és magyaráz, amelyben a fogakkal kapcsolatos konfliktusok összefüggtek a pszichés állapottal. Abból az analógiából indult ki, hogy az álom pszichikai mechanizmusa és a pszichózis között kapcsolat mutatható ki, felteszi a kérdést, ez miképpen érvényesül a leírt különféle esetekben. Freud az *Álomfejtés*ben bemutatta, hogy az álomban a kopaszság, a haj levágása, a lefejezés, a fogak kihullása és kihúzása stb. szimbolizálja a kasztrációt. Sugár ebben a művében azt is vizsgálja, milyen szerepet játszik a fogak sérülése, a fogfájás, azaz a „fogtrauma” mint a pszichózist előidéző vagy tartalmazó motívum. Négy esetet mutat be, amelyek közül hármát hipochondriás pszichózisként, illetve paranoid szkizofrénként diagnosztizált, míg a negyedik esetben progresszív paralízisről van szó. Az első esetben a pszichózis a foghúzást követően nyilvánult meg, a másodikban a fogorvosi kezelés idején, a harmadik és a negyedik esetben a fogak csak tartalmilag játszottak meghatározó szerepet. A külső körülmények megakadályozták a szerzőt abban, hogy sokoldalú vizsgálatot végezhesen a teljes analízis és a páciensek betegségstruktúrájának a megértése érdekében. Íme a jelzett esetek:

1. Karl C. 47 éves asztalossegéd. A páciens általában nyugodtnak (csak időnként rémültnek) és tájékozottnak tűnt. A beteg már hónapok óta nem dolgozott, mert a „tüdejében és a beleiben fájdalmak” jelentkeztek. A beteg elmondta, hogy a fájdalmait „apró tűk, enyv és egyéb szemét” okozzák, amelyeket különböző éttermekben kevertek az ételébe. Ezek már régóta a testében vannak, s mindez már oda vezetett, hogy időközönként, néhány napig vagy hétig, beteg. A betegség közvetlen oka az előző évben, éppen karácsony előtt végzett foghúzás („Így keletkezett a gyulladás a belekben és a tüdőben, ahol tulajdonképpen a tűk fekszenek.”). Ezenkívül néhány évvel azelőtt egyik comb operációja során tűk maradtak a testében. A székletében talált „három aranydarabot, egymásba gyömöszölve” (közelebbi felvilágosítást nem adott róla). Az előző héten a páciens „enyvet és festéket” vett be. Ezt valaki ajánlotta neki, de már nem emlékszik arra, ki volt az. Mihelyt megtudja „ki tette”, majd szólni fog. A szexuális életére vonatkozó kérdésre ismét a tűkkel teli beleiről kezd beszélni, és különösen kesereg az elvesztett aranyak miatt. Az orvos biztatására a páciens (gátlásosan) elmondta, hogy már nyolc éve nem volt szexuális érintkezése, de ez őt nem zavarja, hisz „a betegségtől úgyis olyan gyenge”. Ezután ismét eltért a témától, és újra elmerült a hipochondriás képzelgéseiben („belül ég” és ehhez hasonló dolgok). A maszturbációra vonatkozó kérdés után zavartan hallgatott, és hipochondriás szenvelgéseit mögé rejtőzött. A lánya megemlíti, hogy a foghúzásától kezdődően (azaz tavaly decembertől) változott meg. Azóta ágyban fekszik, tüdő- és bélbetegséget képzel be magának. Egyszer minden előzmény nélkül azt mesélte a lányának, hogy látta őt levágott fejjel.

2. Anna J. 37 éves konyhai segédmunkás, hajadon. A munkaadója azt állítja, hogy mióta kezelték a fogát, csak arról beszél. Azt megelőzően semmi feltűnő nem volt a viselkedésében. Félelem és öngyilkosság gondolatát juttatta kifejezésre a fogászati kezelés után, időről időre nagyon izgatott állapotba került. Otthon a fogait a földhöz vágta — ezeknek össze kell törniük, mert a fogorvos büntettet követett el rajtuk. Eleven felgyújtotta őt (ti. a fogorvos), és eközben nevetett: miként a fogakkal végzett, ha-

sonlónak kell vele is történnie. Egy gyermek jelent meg előtte szellem képében. A páciens a klinikán riadt volt, tehetetlen, időről időre hallucinált (éjszakánként egy gyermek ment az ágyához és beszélt hozzá). A páciens megemlítette, hogy az első látásra beleszeretett a fogorvosába. Amikor a fogorvos a közelébe került, különösen a foghúzásnál, ezt a beteg már nemi kapcsolatnak érezte. A fogorvosnak erről semmit se szólt, de ő ezt tudta, hisz ő idézte elő az „érzést”. „Ez az elveszett szív játéka volt, amit kerestem.” A páciens úgy érezte, hogy „a lábát levágták”, „a szíve megnyugodott” stb.

3. Robert S. 39 éves postai alkalmazott. Önként jelentkezett a rendőrségen, mert megijedt, hogy megőrül „az agyába toduló vértől”. A klinikai diagnózisa: „kényszeres neurózis hipochondriás vonásokkal, esetleg kezdődő szkizofrénia”. Tizenkettőtől tizennyolc éves koráig maszturbált, állítólag tudatos fantázia nélkül. A betegség 1912-ben jelentkezett. Akkor a páciens protézist készíttetett magának. Kezdetben minden rendben volt, de egyik nap egy barátja azt mondta: „Milyen nevetséges, ha egy fiatal embernek műfogsora van. Ilyet csak a »meleg fiúk« hordanak.” Attól kezdve a páciens kénytelen volt állandóan arra gondolni, hogy ő talán homoszexuális. Mindenkiné a száját kellett néznie, hogy lássa, van-e műfogsoruk, s arra gondolt, minden ember az ő száját nézi, és azt hiszik, „meleg fiú”. Végül kidobta a protézisét. Az első világháború idején a kényszerképzetei valamelyest háttérbe szorultak, és új műfogakat készíttetett magának. 1918-ban azonban ismét rosszabb állapotba került: amikor műfogsort használó embereket látott, úgy érezte, mintha a vér a fejébe tódult volna, rettenetesen félt, az a kényszerképzete támadt, hogy az emberek észreveszik, amint a szájukba néz; emellett a füle is zúgott és heves szívdobogást is kapott („Ez olyan volt, mint az ekstázis, hatalmas izgatottság”). Láthatóan minden a sikertelen házasságával függött össze. Nem szerette a feleségét, aki szexuálisan nem elégítette ki, mert „hideg” volt és unintelligens. Nem engedte meg neki a cunnilingust, amelyet ő annyira kívánt, és a fellációtól is undorodott. Ezért egyszer a páciens prostituáltakhoz ment el, akikkel cunnilingust végzett. Félt más emberek, különösen a felesége fogától. Nem volt bizonyos abban, a cunnilingustól betegedett-e meg, vagy attól, hogy többször nem gyakorolta. A kielégítetlenség következtében összeszorult a szíve, gondolatelzáródás lépett fel nála, nem tudott gondolkodni és unintelligenssé vált. Ez a szív működésének a leállításához és a halálához vezethet.

4. Egy progresszív paralizisben szenvedő ember egy örült pillanatában négy fogát kihúzta. Néhány órával később a páciens így szólt: „Ha a fogak rosszak, akkor a pénisz is rossz... Kihúztam négy fogamat... hogy a vérem megnyugodjon... A nyelvemet és a fogaimat be akartam fújatni Salvarsannal, de az orvosok ezt nem tették meg... Doktor úr, húzza ki a fogaimat... az agyamat, a nyelvemet, szememet, a herezacskómat, a péniszemet és a fejemet... és adja nekem egy ló, vagy egy másik nagy, erős állat péniszét... Nem tudok rágni, mert kihúztam a fogaimat, a testem nem kap ételt és a péniszem nem ér semmit... Már három éve nem ettem, nem közösültem, csak onanizáltam, mert a feleségemnek fehér folyása van, azaz szifilisz... Azzal tette tönkre a péniszemet... A péniszemet szörteleníteni kell, a lábamat le kell vágni, a lábaimat le kell vágni, elefántlábakat adjanak...” stb.

Az esetek bemutatása után Sugár azok magyarázatára tér rá. Ismételten leszögezi: az

első esetben a foghúzás volt az oka annak, hogy a páciens úgy érezte, mintha a belső szervei „gyulladásban lennének”. A páciens súlyos betegként fekszik az ágyban, mint akinek a teste komoly veszélyben van. Miként az jellemző a hipochondriás pszichózisra, túlzott figyelmet fordít a saját testére, azaz a testébe, illetve meghatározott szerveibe túl sok libidót investál; ezekre a szervekre úgy tekint, mint normális esetekben a genitáliákra szokás. Sugár itt Freud, Ferenczi és Schilder tanulmányaira hivatkozik, amelyek arra utalnak, hogy e szervek hipochondriás szempontból a nemi szerveknek felelnek meg. Az első eset rövid leírása is ezt igazolja. A páciens a szexuális életére vonatkozó kérdés után bélműködéséről és az exkrementumairól beszélt, ekkor különösen sajnálkozik a három aranydarab elvesztésén. A hármas szám szimbolikus értelme közismert (a fallosz szimbóluma), és így feltételezhető, hogy az analóg pénisz elvesztéséről van szó. Sugár ezt valószínűleg Ferenczi és Schilder kutatásaival összehasonlítva feltételezi, amelyek szerint a hipochondriás szerv leggyakrabban a fallosszal azonosítható. A páciens paranoiás képzeleti és mindenekelőtt más emberek (itt saját lánya) levágott fejének optikai hallucinációjára a kasztrációtól való félelméről beszélnek, amely felfelé toldott el, s láthatóan a foghúzásra való reagálást jelenti. Hasonló értelmet tulajdonít Sugár a tűknek is, amelyek részben a szájon keresztül, részben a genitáliák táján (comb) végzett operáció útján hatoltak a beteg testébe. A hipochondriás szervek ellen ugyanis olyan tendenciák lépnek fel, amelyek éppen a saját testből való kilökődésre vonatkoznak, és ezzel a szubjektív rész vetítődik a tárgyra (Schilder). Az is feltételezhető, mondja Sugár, hogy itt olyan kasztrációs képzetekről van szó, amelyek a felettes-énből erednek, és szoros kapcsolatban vannak az előző maszturbációval, mivel a maszturbáció gyakran büntudattal jár együtt, a maszturbáló egyénnél gyakori a halasztott kompenzációs igény, hogy minden tekintetben, különösen a szexualitástól tartózkodjék. Ez a páciens megemlítette, hogy fiatal kora ellenére nyolc éve nem volt szexuális kapcsolata, és két éve nem is dolgozik. Ezekkel a rövid analitikai elmélkedésekkel Sugár azt kívánta bemutatni, hogy a foghúzás okozta hipochondriás pszichózisban aktívan közrejátszott a kasztrációs komplexus és a maszturbáció miatti büntudat is.

Sugár a továbbiakban hivatkozik Freud műveire, különösen az *Álomfejtésre*, amelyben kiemeli a foginger és a maszturbáció, a kasztráció és a születés közötti kapcsolatot. Eszerint a szexualitás elfojtása következtében „feljebb tolódás” történik, amelynek köszönhetően hisztéria esetén mindenfajta érzékelés és szándék, amelynek rendesen a genitáliákon kellene jelentkeznie, más testrészekre realizálódik. Mindezeket túl a foghúzásra és a maszturbációra hasonló kifejezések is vannak (a magyar és a német nyelvben). Freud szerint foghúzásról álmodni a nőknél szülést jelent (mindkét jelentés — kasztráció, születés — egyformán a test egy részének elvesztését jelenti).

Sugár megemlíti még egy egyszerű, foghúzással kapcsolatos, Schilder által leírt álmot, amely közvetlenül egy sikertelen koituszt követett. A páciens azt álmodta, hogy kihúzzák a fogát. Erre a következőképpen asszociált: „A koituszhoz jó fogak kellene, hogy azokat az aktus során össze lehessen szorítani, így intenzívebb az erő kifejtés, erősebb az erekció is; így a potenciám növelése érdekében megcsináltattam a fogaimat; a potencia gyengül, ha a fogak kiesnek, a maszturbáció miatt viszont kiesnek a fogak, a fogak és a pénisz egyformán rosszak lehetnek, a péniszre korona kell, protézis, de a

lyukas fog kielégültté is tehet, az étel majszolása ... az asszony gyömöszölése; a tojás-evés jót tesz a potenciának”. A páciensnek ellenszenvesek voltak azok az emberek, akik sokat esznek és gyakran közösjülnek. Mondta, hogy szeretne az étkezésnek határt szabni, néha a vaginát egy darab húsnak vagy állkapocsnak gondolta.

Sugár ezt az álmot a foghúzás kasztrációs képzetével magyarázta. Arra asszociál, hogy a páciensnél a szexuális funkciók és a fog funkciója (összeszorítás stb.) kapcsolatban állnak egymással. Arra a megállapításra jutott, hogy a fog és a pénisz viszonya azonos az evés és a szexuális kapcsolat összefüggésével. A koituszt szadista aktusként értelmezi (az étel morzsolása a fogakkal, az asszony morzsolása a koitusz útján). Ez az elmélet emlékeztet bennünket a „vagina dentata” fogalmára.

Miként Freud az *Álomfejtés*ben a fogorvosi kezeléssel kapcsolatos és más, fogingert előidéző momentumot tartalmazó álmot említ meg, Sugár is a leírt esetekben rámutat a foghúzásra, illetőleg a fogorvosi kezelésre mint a pszichózis kitörését siettető momentumra.

A foghúzásból adódó pszichotikus változások tartalma, összegzi Sugár, az első esetben az anális szülés, a második és a negyedik esetben az orális szülés és a kasztráció, a harmadik esetben pedig mindkettő. A Sugár által bemutatott esetek adalékok a posztoperatív pszichózis pszichológiájához. Schilder is vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy a kasztrációs komplexus fontos szerepet játszik a posztoperatív pszichózisok keletkezésében, és a Sugár által leírt, az előbbieken ismertetett esetek is ezt támasztják alá. Éppen emiatt teszi fel Sugár a kérdést: vajon a kasztrációs komplexusnak, amely a posztoperatív pszichózisoknál és a pszichotikus önsanyargatásnál fontos szerepet játszik, van-e jelentősége egyéb más pszichózisoknál is. Sadger ugyanis már korábban látta, hogy egyetlen betegségnél sem került annyira előtérbe a kasztrációs komplexus, mint a paranoiás állapotban. A kasztrációs komplexus nagy szerepet játszott a szkizofrénia egyik olyan esetében, melyet Sugár és Schilder együtt kísért figyelemmel.

A Sugár által leírt esetek azt mutatják, hogy a „foginger motívum” a pszichózisban ugyanolyan szerepet játszik, mint az álomban. Ezt megerősíti Schilder értelmezése a kasztrációs komplexus szerepéről a posztoperatív pszichózis pszichopatológiájának létrejöttében is. Végző soron Sugár szerint a kasztrációs komplexus kisebb-nagyobb szerepet játszhat egyéb pszichózisoknál, különösen a szkizofrénianál is.

Sugár következő, figyelemre méltó művei szintén az *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* c. folyóiratban jelentek meg 1941-ben. Ugyanebben a számban tették közzé két észrevételét, amelyek hozzájárulnak a mimikai reagálás és a nem tudatos, önkéntelen egyetértés megértéséhez tévedés bekövetkezése esetében (7, 8).

Az első cikk „Adalék a mimikai megerősítés és tagadás kérdéséhez” (7). Ezzel a kérdéssel Sugár később is foglalkozott, amikor visszatért Szabadkára, 1942-ben pedig a Magyarországi Pszichoanalitikus Egyesület ülésén hasonló témában tartott előadást („Az ősi gesztusok értelmének ellentmondásai” címen). A cikkben Sugár a finn szerzőtől, Y. Kulovesitől indul ki, aki szerint a mimikai megerősítést és a tagadást kifejező mozdulatok (az első esetben a fej függőleges, a másodikban vízszintes mozgatása) orális alapokon nyugszanak. Kulovesi kiemeli a fejmozdulatokban azt a hasonlóságot,

illetve azonosságot, amely az igenlés és az ivás, továbbá a tagadás és az ételt elutasító gyermek mozdulata között van, a tagadó fejmozdulat gyakran a száj összeszorításával jár együtt. Kulovesi azt a következtetést vonja le, hogy a helyeslés kifejezése eredeti orális introjekció, a tagadás pedig orális védekezés.

Sugár Viktor Franklra is hivatkozik (ő az úgynevezett harmadik bécsi pszichoterápiás iskola mai is ismert képviselője és a logoterápia megalapítója), aki a mimikai helyeslés keletkezéséről két hipotézist állított fel:

1. A rágó mozdulatok az evés szimbólumai, az ösztön az éhségérzetre irányul, onnan arra a törekvésre, hogy valami ehetőt fogyasszon, illetve általában valamilyen tárgyat megragadjon, tehát ezeket a törekvéseket erősíti meg. Emellett a rágó mozdulatok esetén az alsó állkapocs mozgása megváltozik és az egész fej feltűnően megmozdul. Később ezek a mozdulatok (a fejbólintás) általában a helyeslésnek, illetve bizonyos gondolatoknak a szimbólumával azonosulnak.

2. A közösülési mozdulatok kapcsolatosak a szexuális aktussal, a nemi ösztönnel, de a szexuális izgalomra vonatkozó szimbólummal is, így a nemi aktus végrehajtásának kívánságával; majd azzal a törekvéssel, hogy a személy egy tárgyat megszerezzen és így tovább (mint az előző esetben is). Emellett a közösülési mozdulatok mint a fejmozdulatok szimbólumai jelennek meg, tehát más testrészeire tevődnek át.

Frankl a mimikai tagadás keletkezésére egyetlen magyarázatot adott, amely azt állítja, hogy a fej tagadó mozdulata az undor miatt fellépő szimbolikus mozgásból ered (amelynél az alkalmazás kiterjesztése a mimikai helyeslésnél is hasonlóan fennáll).

Ha a fenti két szerzőt összehasonlítjuk, tapasztalható a gondolatok hasonlósága. Sugár egyébként hangsúlyozza, hogy mindkét szerző elmulasztotta egy olyan fontos jelenség vizsgálatát, amely ugyan a problémamegoldást nehezíti és bonyolítja, de figyelmen kívül mégsem hagyható. Nevezetesen Kulosevi és Frankl (nem egyértelműen ugyan) abból a feltevésből indul ki, hogy a fej vertikális mozgása mindig és mindenütt kizárólag a helyeslés kifejezésére szolgál, míg a fej horizontális mozgatása a tagadást juttatja kifejezésre. Sugár másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy Macedóniában (tegyük hozzá, Bulgáriában is) általában széles körben elterjedt szokás a helyeslést horizontális, a tagadást pedig vertikális fejmozdulattal kifejezni. Megjelenési formáját tekintve ugyanaz a mozdulat egymással teljesen ellentétes szándék kifejezésére szolgál Közép- és Észak-Európában. A macedón származású emberek ezt a szokásukat még akkor is megtartják, ha évekig olyan környezetben élnek, ahol a helyeslést és a tagadást az Európa többi részén megszokott módon fejezik ki.

Kulosevi és Frankl feltételezése és magyarázata csak akkor világos és logikus, ha a helyeslés és tagadás általuk bemutatott módját általánosnak, a macedóniai formát pedig kivételesnek tekintjük.

Az, hogy a fejmozdulatok leírt módjai egyik vagy másik értelemben hosszabb történelmi korszakokban ugyanannál a népnél azonosak voltak-e, vagy megváltoztak, fontos kérdés és további vizsgálatot igényel. Sugár szerint a helyeslés és tagadás kifejezésére szolgáló mozdulataink éppúgy egy hosszabb fejlődés pillanatnyi állapota, miként pl. valamennyi nyelv nem más, mint annak egy hosszabb fejlődést követő jelenlegi helyzete. A pszichoanalitikus irodalomban elsőként Freud mutatott rá az ószavak

ellentétes értelmére (példák sorával szemléltette az egyiptomi és egyéb régi, de a modern nyelvekben is a gondolatoknak és egyes szavak hangzásának az ellentmondásosságát). Ami érvényes a nyelvre, véli Sugár, érvényes lehet a mozdulatok kifejezésére is. Az ósszavak ellentétes értelméhez hasonlóan szerinte feltételezhető az ősi mozdulatok (ősi gesztusok) ellentétes értelme is; így érthetővé válhat, miért alkalmaznak egyes területeken a helyeslésre és a tagadásra teljesen ellentétes fejmozdulatokat.

Egyik rövid munkájában („A ósszavak ellentétes jelentése”) Freud azt a feltevést fejtette ki, hogy az álom nyelvét jobban és könnyebben meg lehetne érteni, ha többet tudnánk a beszéd fejlődéséről. Így lehetne, állítja Sugár, érthetőbbé tenni a jelenlegi fejmozdulatok formáját és ellentétes értelmét, ha többet tudnánk az ősi gesztusok fejlődéséről. Ahogy Freud az említett munkájában leszögezte, feltételezhető, hogy a beszéd eredeti ellentétes értelme azt a mechanizmust jelképezi, amelyet helytelenül a sokoldalú tendenciák érvényesülése érdekében alkalmaz, Sugár feltételezi, hogy az ősi gesztusok és a kifejező mozdulatok eredeti ellentétes értelme olyan mechanizmusnak felel meg, amely a tévedéseket az ellentétek összefogására a többoldalú vágyakozások szolgálatában alkalmazza. Sugárnak ez a munkája a speciális balkáni szokás valószínűleg első pszichoanalitikus értelmezését mutatja be.

A pszichoanalitikus folyóirat ugyanezen számában jelent meg Sugárnak egy szemléje a nem tudatos megértésről és a „fertőző” szimptomatikus tévceselexvésekről (8). Sugár ebben a cikkében is, mint minden munkájában, más szerzők eredményeiből indul ki, ez esetben Freud, Fenichel, Pfister és Szalai műveire hivatkozik, akik a nem tudatos megértés eseteire mutattak rá. Sugár a szimptomatikus esetek két olyan példáját említi, amelyek adalékok ugyanehhez a kérdéshez. Kiemeli, hogy egyes személyek gyorsan és könnyen tudnak hozzájuk hasonlókat ösztönösen megérteni, továbbá idegekre öntudatlanul reagálhatnak anélkül, hogy a résztvevők közül azt bármelyikük is észrevenné. Úgy tűnik, az ösztönösen (nem tudatosan) viselkedő egyén tudja egy hasonló társát szimptomatikus cselexvessel oly módon provokálni, hogy ennek során az utóbbi személy úgymond az első végrehajtó eszközévé válik. Íme a két példa, amelyeket Sugár a saját tapasztalataiból szerzett, és amelyek őt szigorú deterministaként mutatják, aki a saját mindennapi életéből az első pillantásra banális eseményeket mélyrehatóan magyarázza és vizsgálja.

1. Egy antiszemita nézeteiről híres közép-európai város neuropszichiátriai klinikája főnökének a javaslatára és vezetésevel egy zsidó asszonynál (Lő. asszony) agycsapolást végeztek. Az arteria meningea sérülése következtében vagy egyéb okokból a páciens a beavatkozást követően meghalt. Az eset megvitatása után, az esemény súlyos nyomása alatt indultak a reggeli vizitre. Az Ul. nevű beteg ágyához érve a főnök így üdvözölte őt: „Jó reggelt, Lő. asszony!” Megdöbbenve a tévedésen Sugárnak rögtön eszébe jutott, hogy ez itt Ul. asszony, és éppen az elhalálozott Lő. asszonnyal együtt ők ketten voltak az osztály zsidó származású betegei. Valószínűleg nagyon élesen nézett az antiszemita vezetőre, mert az azonnal hozzálépett és odasúgta neki: „De én valójában nem kívánom Ul. asszony halálát.” A vizit befejezése után a halálesetről tovább vitakoztak. A beszélgetés alatt az egyébként konzervatív főorvos megjegyezte: „A pszichoanalitikusok veszélyes emberek, de remélem, nem gondolja, hogy meg akar-

nám ölni Ul. asszonyt.” Ugyanebben a pillanatban a főorvos kezében lévő körleírások közül az egyik leesett, azonnal kiderült, hogy az éppen Ul. asszonyé volt. Kicsit ügyetlenül kapott utána, de Sugár is lehajolt a leesett lapért. Akkor a kezük elég erősen ütközött össze úgy, hogy Sugár a hüvelykujja körmével a főnök kézfejeről lekapott egy darab bőrt. A főorvos a fájdalomtól felkiáltott, a seb elkezdett erősen vérezni. Ugyanakkor lehajlás közben a fejüket is összeütötték. A túlzott, túlkompenzált bocsánatkérés alapján Sugár felismerte, hogy ez nem más, mint a tudattalanjának hatására elkövetett ügyes bosszú. Ezeket a sorozathibákat értelmezve Sugár nem állítja, hogy már az agycsapolás indikálása vagy a szerencsétlenül kiválasztott hely azzal a nem tudatos szándékkal jött létre, hogy a két zsidó közül az egyiket a klinikáról és az életből is eltávolítsa, de biztosan látja: a főorvos egyértelműen a másik zsidónak a „halálát kívánta”. A Sugár és a főorvos közötti tudattalan párbajt a következőképpen lehetne megfogalmazni:

A főorvos tudattalanja: „Az osztály másik zsidójának, Ul. asszonynak is kívánom a halálát” (Ul. asszonyt Lö. asszony nevének üdvözölte.). Sugár tudattalanja: „Gyilkos, nem elég, hogy megöltél egy zsidót, még a másikat is el akarod pusztítani?!” (akaratlanul nagyon élesen nézett rá). A főnök tudatosan és tüntetőleg kért tőle bocsánatot: „De én nem kívánom Ul. asszony halálát”. Ez a tudatos, de túlkompenzált megnyilvánulás a tudattalan agresszív kívánsággal kapcsolatos reakció és a büntudatnak is jele. Később kényszerűen, túlkompenzált módon ismétlődött meg ez a meggyőződése abban a pillanatban, amelyben a lapok közül Ul. asszonyé esett ki; mintha a főnök tudattalanja azt akarta volna mondani: „Mégiscsak zavar a másik zsidó, tulajdonképpen forró vágyam, hogy az osztályt megtisztítsam tőle!” Sugár tudattalanja: „Halj meg te, kétszeres gyilkos, megérdemled, hogy megöljelek!” (A fejek összeütközése, karmolás.)

Ettől eltérő a másik eset jellege. Egy fiatal kardvívó megnősült, és a legnagyobb megdöbbenésére megállapította, hogy a házasságban impotens. Számtalan kísérletet tett a koitusz végrehajtására, mert a fiatal felesége előtt indokolni és kijavítani akarta a hibát, de a kísérletek a legtöbb esetben sikertelenek maradtak. Ebben az időben a vívóórákon a következő igen kellemetlen esemény történt: ellenfele, aki elég vadul küzdött, olyan erős csapást mért a péniszére, hogy görcsbe rándulva, tehetetlenül bukott a földre. A péniszén az ütés helyén duzzadt, vörös csík volt látható. Röviddel magához térése után, mikor ismét fel tudott egyenesedni és mozogni, spontán és könnyebbülve mondta az ott lévő barátjának, aki egyben az orvosa is: „Ez most éppen jókor jött nekem.” Aztán elmagyarázta, hogy „e miatt az ütés miatt” nem tud a feleségével közöszlenni, és kérte orvos barátját, aki a kellemetlen esetnek szemtanúja volt, igazolja a sérülését a felesége előtt, így könnyebb lesz kimentenie magát. Néhány perces pihenés után vívott még ezzel a barátjával is, és ekkor történt a legérdekesebb dolog: ettől az ellenfelétől is hasonló sebet, azaz szúrást kapott a péniszébe.

Sugár szerint itt kétségtelenül kiprovokált szimptomatikus cselekvésről van szó, amely a tudatban megformálódó akaratot előzött meg (a szerző kiemeli: akár figyelmen kívül is hagyható az, hogy a provokált szimptomatikus cselekvés kielégíti a kardvívó kívánságát is, valószínűleg egyéb determinánsok is szerepet játszottak — direkt módon büntető csapás a „vétkes” szervre — de nemcsak a kardvívó pszichikai szituáci-

ójának teljes körű magyarázatát kell figyelembe venni, hanem a nem tudatosan viselkedő másik személy útján a szimptomatikus cselekvés provokációjának a lehetőségét is). A provokáció eszköze a szokatlanul ügyetlen testtartás. A nem tudatosan cselekvő ellenfél tette, amely a vívás során a partner ügyetlenségének a kihasználására irányult, azonnal a megfelelő módon reagált, mintha a partnerének a sebesülés utáni nem tudatos vágját értette volna meg. Az ellenfélnek, az orvos barátnak, a nem tudatos provokációját még inkább megkönnyítette, hogy az első sérülésnél jelen volt, és ez a másik szimptomatikus cselekedetet szinte előkészítette. A barát „rávezetését” megkönnyíthette az a tény is, véli Sugár, hogy az orvos korábban is tudott a páciensének — barátjának — az impotenciájáról, így a péniszét büntetésre és megütésre méltónak tekintette.

Ezt az esetet magyarázva Sugár még egyszer hivatkozik Freudra, aki *A mindennapi élet pszichopatológiája* című művében rámutat arra, hogy a balesetek, a kisebb hibák a beszédben, az olvasásban és a megértésben, önsérülések, az ügyetlenség stb. leggyakrabban annak a személynek a nem tudatos szándékán alapulnak, akinél ezek az események bekövetkeznek.

A pszichoanalitikus és pszichiátriai szakfolyóiratokban megjelent munkái mellett Sugár olyan kérdésekkel is foglalkozott, amelyek a gazdasági és politikai események kommentátoraként és alkalmazott megfigyelőként mutatják be őt. „Fehér Miklós” és „Schmidt János” néven különböző, nem pszichoanalitikus kérdésekről is írt. Ezek a cikkek a *Híd* című folyóiratban jelentek meg, és azért említésre méltóak, mert azon kívül, hogy betekintést nyújtanak Sugár politikai nézetébe, emocionális és egyéb kérdésekről alkotott felfogásába, némelyiket a szerző pszichoanalitikus műveltségének a szelleme hatja át.

Az első cikk ezek közül „A nemzetközi hadiipar” (11). E cikkben Sugár a fegyvergyártók nemzetközi kapcsolatairól és azokról a módszerekről ír, amelyek a fegyverek hozzáférhetőségét biztosítják; néha a saját országuk ellensége számára is. Sugár az első világháborúval összefüggő gazdasági, politikai kérdésekről is beszél, és bemutatja, hogy a cikk megjelenése idején (1936-ban) egy „hatalmas, véres internacionálé” működik, amely öt nagy háborús trösztöz fűződik (Wicker-Arastrong, Anglia; Schneider-Creusot, Franciaország; Mitsui, Japán; Betlehem Steel Corp., USA és Krupp, Németország). Sugár levonja a következtetést, hogy az akkori krízist sem a fegyverkezés, sem a háború nem tudja megszüntetni, hanem csupán a munkástömegek összefogása, mivel az előtérbe került hadiipar állandó veszélyt jelent a világbékére és hatalmas befolyással rendelkező konszern alkot, amelynek a profitja a háborútól és a háborús készenlétől függ.

A következő cikk sokkal inkább elárulja a szerző foglalkozását, aki ezúttal „Schmidt János” álnév mögé rejtőzött. A „nemi éhség” című cikkről (12) van szó, amelyben Sugár a libidónak abból a tulajdonságából („nemi nyomor”) indul ki, hogy a nemi éhség a maga csillapítására sokkal többféle objektumot tud felhasználni, mint a valódi éhség, hiszen már viszonylag kismértékű szexuális „éhség” esetén is eltérő lehet a nemi ösztön a perverzió irányába. (Ez figyelhető meg a büntetés-végrehajtó intézetekben, hadifogolytáborokban, kolostorokban stb.) A libidó így mindent „felfal”,

ha nem kap megfelelő élelmet, és meg tudja „emészteni” a verést, a megaláztatást és még sok más, ezeknél furcsább dolgot; a normális „étel” hiányának következtében a libidó orientálódhat a homoszexualitás, az elfojtás, az eltolódás stb. felé. Sugár megemlíti azt a biológiai értelmezést is, mely szerint a „szerelem és éhség” (tehát az éhség két formája) mozgatja a világot, azaz táplálják az összes többi motívumot, mint pl. az entuziazmust, vallási fanatizmust, művészi inspirációt, tudásszomjat stb. A libidóval kapcsolatos valamennyi szenvedélynek van valamilyen emberi, társadalmi és egyéni célja. Fontos szerepe ellenére a libidót bizonyos mértékben korlátozni és szabályozni kell, mert egyébként a gátlástalan, szabadjára engedett nemi ösztön a történelem előtti idők állapotába vetne vissza bennünket. Sugár itt Freudnak a szublimációra vonatkozó fogalmát úgy magyarázza, mint „a libidó irányítása a szociálisan hasznos célok felé”.

A tömegek szexuális éhségének okait Sugár szerint két kategóriába sorolhatjuk: a külsők, amelyeket közvetlenül az anyagi egzisztencia gerjeszt és a belsők, amelyek magának a személynek a szexuálpszichológiai struktúrájából adódnak. Az előbbihez tartoznak: a megoldatlan lakásproblémák (hiányoznak a megfelelő helyiségek, ahol zavartalanul lehet szexuális életet folytatni; ez leginkább a szegényebb rétegeket érinti). Az ilyen frusztráció következtében a legszegényebb rétegekhez tartozók gyakran kénytelenek felöltözve, feszült várakozás állapotában vagy harmadik személy jelenléte miatt visszafojtottan nemi életet élni; ezek a körülmények lehetetlenné teszik a teljesen kielégítő szexualitást. Fontos a védekezés kérdése (ami szintén megoldatlan; az abortusz tiltása önmagában nem állítja meg a születési arányszám csökkenését, a védekező eszközök propagálása az általános szociális gondok közegében esetleg megvédheti az asszonyokat a hozzá nem értők által végzett abortusztól) és a prostitúció (amely a szexuális élet korlátozásának a következménye a házasságon belüli szexuális élet vagy az absztinencia közötti választás kényszere miatt). Amint látjuk, Sugár rámutat az akkoriban megoldatlan, szexuális étellel összefüggő szociálpolitikai kérdésekre, amelyek leginkább a „legszegényebb rétegeket” érintik. Ezzel ismét a szerző baloldali orientáltságának megnyilvánulásához jutottunk el. Sugár kiáll az „abortusz paragrafus” eltörléséért, és helyette az óvszereket és a családtervezést, valamint a (kis)városi erkölcs megváltoztatását propagálja.

A „szexuális éhség” másik oka belső jellegű — ez az egyén struktúrája. Ehhez kapcsolódik az, hogy a szülők és a nevelők nem ismerik a gyerekek egyéniségét, nem világos előttük az a tény, amelyre már Freud is rámutatott: már a kicsi gyermekeknek is van szexuális impulzusuk. Figyelmen kívül hagyják a gyermek fejlődésének ezt az alapvető tényezőjét, minden lépésnél — leggyakrabban tévesen — beavatkoznak a gyermek életébe, ez pedig elfojtásra, perverzióra és hasonló dolgokra kényszeríti őt. Ezáltal már a gyermekkorukban elvetik bennük a későbbi neurózis magját, hiszen egyszerűbb szülővé válni, mint tudással és türelemmel felnevelni a gyermeket.

A „Jog és erőszak” (13) c. cikk történelmi, pszichológiai, antropológiai és politikai elemeket tartalmaz. Sugár itt a jogról mint az erőszak közvetlen származékáról beszél, és megmagyarázza, hogy az igazságszolgáltatást az emberek egységes akarata hozta létre az egyéni erőszak elleni harc céljából. A közösségek hatalma a jogban testesül meg

az egyén hatalmával szemben. Ez azonban olyan erőszak, amely az ellen irányul, aki a közösséggel szemben áll; ugyanazokat a célokat követi és ugyanazokat az eszközöket alkalmazza, mint bármely más erőszak-megnyilvánulási forma, itt azonban nem egyéni, hanem közösségi erőszakra van szó.

Az individuális (primitív közösségekre jellemző) erőszaktól a közösségi erőszakhoz (amely a későbbi, fejlett társadalmakat jellemzi) vezető átmenethez tartós, állandó együttműködés szükséges, hogy a közösség kialakuljon. Ha ugyanis az egyesülés csupán egy zsarnok győzelemre segítésének céljából jönne létre, akkor a közösség szétesne, a lázadást előidéző szituáció újra megismétlődne. Ekkortól a nemkívánatos személyek akaratának korlátozása érdekében a közösségnek tartósnak és szervezettnek kell lennie, fennmaradása céljából olyan előírásokat — törvényeket — kell alkotnia, amelyek a szervezetre és a hatalomra egyaránt vonatkoznak, továbbá a jogi erőszak intézményeiről is (bírótság, szabadságvesztés, milícia) gondoskodnak. A helyzet azzal bonyolódik, hogy a közösség eleve különböző erőket (férfiak-nők, felnőttek-gyerekek, győztesek-vesztesek) foglal magába, és így a jog az egyenlőtlen viszonyok kifejezőjévé válik, az erők akaratának megfelelően alakítják, miközben az elnyomottak egyre kisebb jogot kapnak.

Ez a cikk olyan események politikailag képzett megfigyelőjének mutatja Sugárt, amelyek leírásában pszichológiai képzettsége és baloldali nézetei egyaránt kifejezésre jutnak. Egyesült nemzetek még nem valósítottak meg olyan „központi hatalmakat”, amelyekről Sugár beszél, ehhez a koncepcióhoz azonban leginkább talán a Népszövetség áll közel.

A jog és igazságszolgáltatás témája kerül ismét felszínre Sugárnak a „Büntetőjog és alkalmazása” (14) c. cikkében is, amelyben még inkább nyilvánvaló a pszichoanalitikus megközelítés. Sugár itt a büntetés-végrehajtó intézetek céljairól és pszichodinamikájáról ír. Megemlíti, hogy a büntetőjog nevelési tudománynak tekinti magát, mivel hivatalosan lemond a bosszúról és a bűnöző (át)nevelésére törekszik. Az (át)nevelés pozitív módon a jó magaviselet megjutalmazásával vagy a börtönbüntetés időtartama alatti életkörülmények javításával, negatív módon pedig megfélemlítéssel érhető el, amely az ismételt bűnözéstől térít el; ezen a két módon igyekszik a szocializált polgárt a bűnözéstől visszatartani. Az említett eljárások, állítja Sugár, a gyermeknevelés módszereivel azonosak. Ezek a módszerek azonban kevésbé hatékonyak, mivel a bűnözők egy része a társadalmi törvényeket azért szegi meg, mert erre alapvető létszükségletei kényszerítik; a büntetés nem tartja vissza őket a bűncselekmények elkövetésétől (az egyetlen megoldás az lenne, ha a bűnözőknek olyan egzisztenciát biztosítanának, hogy a szükségleteiket ne kelljen erőszakos módon kielégíteniük). A bűnözők másik része a büntetést ösztönösen követi el; a pszichoanalízis kimutatta, hogy a nem tudatos kényszerből elkövetett bűneseteket nem lehet megakadályozni az ember tudatára való ráhatással. Ez a ráhatás a neurotikus vagy pszichopata bűnözőknél éppúgy lehetetlen, mint a nem bűnöző neurotikus egyéneknél.

A büntetett igazából leggyakrabban a fent említett két körülmény együttes következményei, pszichoanalitikus szempontból a tettet az elkövető nem tudatos pszichikai élete és az ösztöneinek struktúrája is befolyásolja.

Ha azonban a büntetőjog képtelen elérni a célját (a bűnözők átnevelését), akkor a társadalomba történő beilleszkedés egyéb más aspektusait törvényekkel és előírásokkal kell létrehozni. Mivel a büntetőjog tárgya nemcsak a bűnöző, hanem az esetleges jövőbeni vétkes is, az eddig büntetlen állampolgár, a jog következképpen ily módon alapvetően minden egyénre elretentően hat. A tömegek azonban hajlandók arra, hogy alkalmazkodjanak a fennálló társadalomhoz, és alárendeljk magukat a vezető réteg akaratának. Ennek a hajlandóságnak a modellje fedezhető fel a gyermekeknek az apjukkal szemben tanúsított magatartásában (reális helyzet az, hogy a gyermek az apjával szemben áll, szükségszerűen fél tőle és csodálja annak szellemi fölényét). A gyermek pszichikai magatartása az apja irányában adekvát az államnak az állampolgáraival szemben támasztott igényt tükröző viszonyal. Az államhatalom mindent megtesz azért, hogy a tömegek szemében az apa imázsát kialakítsa, ennek érdekében különféle eszközöket alkalmaz; ezek egyike a büntetőjog.

A büntetőjognak van még egy fontos feladata: a tömegek egyfajta szadista hajlamát elégti ki, mivel az uralkodó osztály alapvető érdeke, hogy ezt az ösztönt valamilyen más objektumra irányítsa át. Amit a tömegek igazságérzetének neveznek, az nem egyéb, mint a szadista és agresszív ösztönök együttes megnyilvánulása; és teljesen érthető, hogy az állam kész örömmel hivatkozik erre az igazságérzetre, mivel így tudja kockázat nélkül kielégíteni az említett ösztönöket.

Egyik cikkét Sugár a tulajdon nevével jelentette meg („Pillantás a pszichoanalízis jövőjébe”; [1]). Ebben Sugár a pszichoanalízis céljaira és eredményeire utal (a pszichikai életben a törvényesség és jogszerűség kialakítása, a természettudományokon alapuló pszichológia létrehozása, a pszichiátria, a jog, a pedagógia, az etika és a művészet kiegészítése), majd ezt követően hangsúlyozza, hogy a pszichoanalízis céljainak alkalmazkodniuk kell a gazdasági és társadalmi fejlődés folyamataihoz is. A dialektika elveivel összhangban a pszichoanalízis céljai nem maradhatnak változatlanok.

A cikk rövidsége ellenére is kiemelkedő jelentőségű, mivel a szociális és gazdasági tényezőknek a pszichikai zavarban betöltött szerepét is hangsúlyozza; és ebben az értelemben Sugár a környezetében biztosan nem csupán a pszichoanalízis úttörője volt, hanem azon pszichoanalitikus irányzatok korai előharcosa is, amelyek a freudi koncepciót gazdasági és társadalmi tényezőkkel egészítették ki (mint például Erich Fromm). Sugár kiemeli, hogy a pszichoanalízis a 19. század utolsó évtizedének tipikus terméke és a képmutató polgári szexuális erkölcs elleni lázadás is, továbbá azt is hangsúlyozza, hogy a pszichoanalízis során elkerülhetetlen a szociális tényezők felmérése. Nincs olyan neurotikus állapot, amelynek keletkezésében, jelenében vagy múltjában szociális és gazdasági feltételek, családi és házasi élet, a társadalmi hovatartozás és hasonló dolgok ne játszanának valamilyen szerepet. A társadalmi környezet aktuális pszichikai konfliktusainál, amelyek az egyénnek a környezethez való viszonyát annyira megnehezítik, hogy nem tud azokon úrrá lenni, a jelenben, a pszichoneurózisnál a beteg múltjában idézik elő a szociális faktorok a hibás nevelésből adódó neurotikus diszpozíciót vagy magát a betegséget (ez érvényes a hisztérikusokra, megszállottakra, perverzekre, pszichotikusokra is).

Sugár rossz néven veszi a pszichoanalízistől azt, hogy bár elismeri a társadalmi tényezőket a neurózis létrejöttében, mégsem törődik velük és nem ad kellő hangsúlyt azoknak. A neurotikus állapotra vonatkozóan legfontosabb a „szociális higiénia”, ezért a jövőben, állította Sugár negyven évvel ezelőtt, a pszichoanalízis nagy szerepet játszik majd a neurózis megelőzésében, nagyobb teret hódít el a szintén fontos egyéni gyógyítástól. A társadalmi struktúra változása az erkölcsi értékeknek (ezek egyáltalán nem abszolútumok, hanem a konkrét szociális forma visszatükröződései), s ezzel együtt a neurózis megjelenési formájának és magyarázatának a módosulását is eredményezi az új gazdasági rendben. Ilyen módon lehet az Ödipusz-komplexust a kollektív társadalomban egészen másként tekinteni, mint a patriarchális társadalomban, hiszen ha a gyermek nem családban nő fel, hanem kollektív társadalomban pszichoanalitikusan képzett pedagógusok nevelik, akkor megszabadulhatna az Ödipusz-komplexustól és aktívabbá válhatna, több, társadalmilag hasznos energiával rendelkezhetne. Az új nevelési módszertől elvárható a szexuális elnyomás megszüntetése is, a szublimáció tudatos kiépítése a munka során és kreatív tevékenységre irányítás, így ezzel a tehetség kifejlesztése is. A kollektív társadalom a pszichoanalitikus vizsgálatok eredményeinek alkalmazásával nagy horderejű változásokig juthat el a kriminológia területén is, mivel így a bűnözés két fő indítéka — a gazdasági nélkülözés és a szexuális frusztráció — minden esetben tetten érhető lenne.

Érdekesnek mondható, hogy 1940-ben, a náciizmus elterjedése és az európai pusztítás idején, mikor egyre nagyobb volt még Jugoszláviában is a jobboldali orientáció, Sugár olyan cikket jelentethet meg, amelyben nyíltan egy „új gazdasági rend” érkezését vetíti előre, és a „kollektív társadalomban” a pszichoanalízis lehetséges feladatainak szab irányt. Rámutatott a pszichoanalízis időhöz és gazdasági, társadalmi felépítéshez való alkalmazkodásának szükségességére, és ez nemcsak forradalmi, hanem széles látókörű, nyitott tudósnek is mutatja őt. Sugár, bár a terápiában ortodox analitikus, éppen elég szabad volt ahhoz, hogy belássa azt: az új gazdasági és társadalmi viszonyok beköszöntével a pszichoanalízis alkalmazásának új feltételei jönnek létre, a pszichoanalízis már nem korlátozódhat az egyénre, hanem a széles közösség szolgálatába kell állnia. Sugár e legrövidebb cikkében talán legmélyebb meggyőződését hozta nyilvánosságra.

Amikor már elkészült a Sugár Miklósról szóló fejezet, a berlini Freie Universitát könyvtárából egy olyan cikk fénymásolata érkezett, amelyet Sugár Paul Schilderrel írt „A szkizofrén beszédzavarokról” (15). Sugár e korai cikkére irányuló nyomozások nem jártak sikerrel: a bonni Egyetemi Könyvtár azt válaszolta, hogy a cikk nincs benne a megnevezett folyóiratban, a kölni Orvosi Könyvtár, a bécsi Sigmund Freud Társaság és a párizsi Pszichoanalitikus Könyvtár sem rendelkezik ezzel az írással.

Cikkíróként „P. Schilder, Wien” és „Nicolaus Sugár, Subotica” neveket jelölték meg. A szerzők 1925. március 15. és 26. között több alkalommal megvizsgálták egy 38 éves nőllen sörgyári munkást, akit egy rendőr azért vitt be, mert az utcán a rendőrnek azt mondta, hogy megszűrták, ami egyáltalán nem látszott. A rendőrségen kijelentette, hogy szellemek üldözték és szurkálták, „kivágták a gyomrát” és ehhez hasonlókat mondott, ezért bevitték őt a pszichiátriai klinikára.

A páciens Schilder és Sugár kérdéseire összefüggéstelenül válaszolt, sokat beszélt arról, hogy az utóbbi három-négy évben az utcán és otthon az ágyban miként szurkálták meg a gyomrát, a hátát, a nyakát és a szívét. A sebeket nem látta, de egyértelműen érezte azokat. A páciens beszéde neologizmusokkal volt teletűzdelve: „Geschlechtsteilgefühlsschmerzen”, „Spürnis”, „Poponöse” stb. Az első koitusza 17 éves korában történt, utána már igen ritkán volt nemi kapcsolata, mert „nem volt ideje és gyakran állt éjszakai szolgálatban”; a vizsgálat előtt hat évvel már teljesen felhagyott a szexuális élettel. Tizenhat éve maszturbál, „de nagyon ritkán”, nővel és ritkán férfival fantáziálva. Elmondása szerint homoszexuális viszonya nem volt. A beteg gyakori akusztikus hallucinációról számolt be.

Schilder és Sugár az esetet a következőképpen diagnosztizálta: szkizofrénia súlyos beszédzavarral. A zavarok az új szavak alkotásában és nyelvtani ismeretek hiányában nyilvánultak meg. A páciens nem mindig manifestálta ezeket a zavarokat. Saját hóbortjáról beszélve gyakrabban alkalmazta az írásos formát, amely az indirekt beszédre jellemző; a mindennapi eseményekről pedig direkt beszédben nyilatkozott. A szerzők ennek alapján azt a következtetést vonták le, hogy a páciens a valóság és a delúziói között különbséget tesz.

Ami a formai aspektust érinti, a neologizmusok részben szokatlan szókapcsolatokban jelentkeztek (mint pl. „Luftbildungen” vagy „Geschlechtsteilgefühlsschmerzen”), egyes kifejezéseket pedig nem a szokott módon alkotott („Spürnis”, „Mordung”, „Nachschauung”). Sajátosan új eredetűek az olyan kifejezései, mint a „Gripps” vagy a „Poponöse”. A beteg ritkán használt mellékneveket, viszont határozószavakat és melléknévi igeneves konstrukciókat annál inkább. A kötőszavakat és a személyes névmásokat gyakran elhagyta, éppúgy, mint a segédigéket is. Az igéket az -ung és -nis toldalékok segítségével alakította át főnévvé, a függő és a nem függő beszéd konstrukciója helyett felváltva alkalmazza őket.

Sugár és Schilder páciensük beszédét paragrammatikusnak minősítik, és az alábbi szempontok szerint hasonlítják össze:

1. a gyermeki beszéddel, mert az a ragokat szabálytalanul alkalmazza; ez a gyermekek beszédfejlődésének egy meghatározott fázisára jellemző;
2. az agrammatizmussal agysérülés esetén, annak távirati stílusa miatt;
3. egy kortárs író sajátos stílusával, mivel az Georg Kaiser német expresszionista író stílusához hasonlít, akinek a prózáját a páciens viszonylag könnyen értette meg;
4. a primitív emberek sajátos beszédstílusával a rendelkezésükre álló etnológiai anyagok alapján, mert a fenti páciens és bizonyos közösségek (pl. az ún. Bahase Balih, „fordított beszéd” Borneón) beszédmódja között hasonlóságot fedeztek fel, továbbá a diákok titkos beszéde között: a szerzők emlékeztetnek a pszichoanalízis azon felfedezésére, miszerint a nem tudatos gondolkodás és a primitív népek gondolkodása között hasonlóság van.

A pszichózis akkor kezdődött, amikor a páciens úgy döntött, hogy megnősül, és az utcán bolyongott azzal a reménnyel, talán így találja meg a „megfelelő hölgyet”. Hamarosan úgy érezte, követik, „meleg fiúnak” vélik. Nyilvánvalóan arról a gyakori esetről van szó, amelyben az egyén a fellépett homoszexuális impulzusok ellen úgy véde-

kezik, hogy túlságosan is előtérbe helyezi a heteroszexualitást; a szerzők feltételezése szerint a páciens szexualitása regrediál a homoszexualitásra, amellyel szemben projekcióval reagál. Késsel szurkálják, kalapáccsal, karddal bántalmazzák a hátsórészét, mellét, szívét, hátát; az említett szerszámok a péniszt szimbolizálják. A páciens elmondta, hogy a valódi végtagjai mellett újak nőttek ki. A szerzők ezt egyébként nem úgy értékelik, mintha kizárólagos genitális-homoszexuális üldözésről lenne szó. A páciens többször beszámolt arról, hogy a végbélnyílásába más emberek féceszét tették be, azaz fécesz útján üldözték; ebben a helyzetben a fécesz más személy nemi szervének tekinthető, és „anális üldözésről” van szó. A páciens panaszai kasztrációs félelemre utalnak (megszúrták a herezacskóját), de a kasztráció nemcsak genitális volt, hanem általában a belső szerveire irányult (kivágták a gyomrát stb.).

Schilder és Sugár a páciens téveszméit a kasztrációs komplexus kifejeződéseként interpretálják, amely három változatban nyilvánul meg: abban az ideában, hogy az elfogyasztott ételt kiveszik a testéből (ez orális elemet tartalmaz); olyan gondolatban, hogy kiveszik a belső szerveit (a nárcizmus mélyebb rétegeivel és a test integritásának megsértésétől való félelemmel kapcsolatos), továbbá olyan megnyilvánulásban, hogy a saját ekrementumaitól elhatárolja magát. A páciens beszélt „gyilkos gondolatról”, azaz arról, hogy késsel, kalapáccsal stb. fécesszel a genitáliák mellett a gondolatait is megsemmisítik (a szerzők emlékeztetnek arra, hogy Ferenczi és Hollós véleménye szerint a kasztrációs komplexus magában foglalhatja az agyat is).

Megfigyeléseikkel a szerzők azt kívánták bemutatni, hogy a paranoiás rendszerek több síkon is működhetnek. Az említett esetben a fő, analízis komponens mellett a nárcizmus és a genitális-homoszexuális viszony elemei is jelen vannak. Ezért az analításhoz, illetve az analízis nárcizmushoz való regresszió nem jelenti a magasabb szintű szexualitás megszüntetését, hanem csupán annak elmozdítását. Az eset a mágiikus gondolkodás tiszta képét nyújtja, amelyben a tárgyak a féceszből, ételből és gondolatokból épülnek fel. A leírt regresszióval együtt a beszéd formájának és tartalmának a regressziója is fellépett. A szerzőkben nem tudatosult, hogy tulajdonképpen a szkizofrén beszédzavarok problémáját magyarázták és fejtették meg, ugyanakkor a megfigyelés és megközelítés módjának olyan példáját is nyújtották, amely a nem pszichoanalitikusok számára visszataszítóan és abszurdnak tűnik.

Az előző oldalakon — legalábbis számomra úgy tűnik — mindent megírtam, amit a mai világ embere Sugár Miklósról tudhat. E sorok íróját, és azt hiszem, az olvasókat is kísérti az a nyomasztó gondolat, hogy még igen sok jelentős momentum kimaradt, illetve feledésbe merült; dr. Sugár haláláról többet tudunk, mint az életéről. Mivel valójában lehetetlen vállalkozás dr. Sugár alakját mindenre kiterjedően bemutatni, meg kell elégednünk azokkal az adatokkal, melyek rendelkezésünkre állnak, és ezen tények alapján vonhatjuk le következtetéseinket róla. Tény az, hogy manapság egyre inkább növekszik az érdeklődés személyisége iránt és az életmű jelentős személyre utal: Sugár Szerbiában a két első pszichoanalitikus terapeuta egyike volt (Hugo Klajn mellett), de a saját szűk környezetében (Szabadka, Vajdaság) első és egyetlen, és az egyedüli olyan pszichoanalitikus Szerbiában a második világháború előtt, aki nemzetközi tekintéllyel rendelkezett. Sugár cikkei nemzetközi szakfolyóiratokban jelentek meg, emellett részt

vett pszichoanalitikus kongresszusokon is, mindezekon túlmenően (mint ahogy azt már említettem) három pszichoanalitikus társaságnak volt tagja, sőt iskolai analitikusként is tevékenykedett. Azok a pszichoterapeuta orvosok, akik Sugár hallgatói voltak, első ízben az ő vezetésével és felügyelete mellett ismerkedtek meg a pszichoanalitikus gyógyítással és a tudattalan értelmezésével. Egykori tanítványai közül néhányan ma nemzetközileg elismert szakemberek és tudósok. Mindezekon túl Sugár pszichoanalitikus szervező, kezdeményező, propagandista és kommentátor is volt; ha életben marad, bizonyára kiemelkedő szerepet játszott volna a pszichiátria és a pszichoanalízis fejlődésében az újjáépített Jugoszláviában. Ezt annál is inkább feltételezhetjük, mert ismerjük baloldali felfogását, továbbá azt a tudatosságot, amellyel a pszichoanalízist az életében és a környezetében alkalmazta. Sugár íróként alapos, szisztematikus, érzékeny volt, de nem minden munkájában tűnt eredetinek.

Érdekes kiemelni, hogy — legalábbis ismereteim szerint — a szerbiai pszichoanalízisnek ez az úttörője soha nem írt szerb nyelven. Sugár nem túl nagy életművében megjelent cikkeit két típusba sorolhatjuk: egyrészt a pszichiátriai és pszichoanalitikus kérdésekkel foglalkozókra, másrészt egyéb népszerű cikkekre, melyekben pszichoanalitikus képzettsége tükröződik valamely társadalmi fogalom értelmezésében. Jelentős momentum Sugár együttműködése Paul Schilderrel, ebből egy közös cikk (6) is született, melyben pszichoanalitikus szemszögből vizsgálják a pszichózisokat, és a posztoperatív lelki zavarok felismeréséhez úttörő módon járulnak hozzá. Éppúgy eredeti Sugár önálló munkája a mimikai helyeslésről és tagadásról (9), amelyben egyéb pszichoanalitikusok látteleit egészíti ki saját következtetéseivel, továbbá az affirmáció és a negáció dél-európai jellegzetes formáját mutatja be. Sugárnak az ősi gesztusok ellentétes értelméről kialakított eredeti felfogása nemcsak a pszichoanalízishez, hanem az antropológiához is hozzájárult; sajnálatos, hogy az értelmezés továbbfejlesztése elmaradt. Sugár egyes cikkeiben ortodox pszichoanalitikusként jelenik meg, másokban pedig a laikus analízis mellett száll síkra, vagy a pszichoanalitikus praxist marxista felfogásával hozza összhangba. A politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkozó cikkeiben gyakran már a naivitást súroló idealizmusról tesz tanúságot. Olyan ideákat és gondolatokat sorakoztat fel, melyeket ezekben a népszerű írásaiban nem munkál ki eléggé, így az olvasót gyakran hagyja kétségben egyes tézisek igazi jelentését illetően.

Sugár műve mindenképpen úttörő volt a maga idejében és környezetében, ösztönzően és szuggesztíven hatott más szerzőkre is; egyébként hatása felismerhető a következő oldalakon is, mivel egyénisége és tevékenysége áthatja azoknak a személyiségeknek a karrierjét is, akikkel ez a tanulmány foglalkozik.

Tihanyi Judit fordítása

HIVATKOZOTT IRODALOM

1. SUGÁR Miklós: Pillantás a pszichoanalízis jövőjébe, *Napló*, XII. 25. 1940
2. ŠUGAR, Nikola: Milly Vosviniék, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 1934.
3. ŠUGAR, Nikola: Mitglieder der Ungarländischen Psychoanalytischen Vereinigung: Psychoanalytische Studien, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 1933.
4. ŠUGAR, Nikola: Lectures on Psychoanalysis by N. Popović, *International Journal of Psychoanalysis*, 1938.
5. ŠUGAR, Nikola: Vaspitanje sa gledita medicinske i socijalne psihologije von Hugo Klajn, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse und Imago*, 1941.
6. ŠUGAR, Nikolaus: Die Rolle des „Zahnreiz“-Motive bei Psychosen, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 1925.
7. ŠUGAR, Nikola: Zur Frage der mimischen Bejahung und Verneinung, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse und Imago*, 1941.
8. ŠUGAR, Nikola: Zur Frage der unbewussten Verstndigung und der „ansteckenden“ Fehlhandlung, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse und Imago*, 1941.
9. ŠUGAR, Nikola: Zur Frage der mimischen Bejahung und Verneinung, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse und Imago*, 1941.
10. ŠUGAR, Nikola: Zur Frage der unbewussten Verstndigung und der „ansteckenden“ Fehlhandlung, *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse und Imago*, 1941.
11. FEHÉR Miklós: A nemzetközi hadiipar, *Híd*, 7–8. sz., Subotica, 1936.
12. SCHMIDT, János: A nemi ínség, *Híd*, 10. sz., 1936.
13. SCHMIDT, János: Jog és erőszak, *Híd*, 5 sz., 1935.
14. SCHMIDT, János: Büntetőjog és alkalmazása, *Híd*, 3. sz., 1939.
15. SCHILDER, Paul–Sugár, Nicolaus: Zur Lehre von den Schizophrenen Sprachstörungen, *Zentralblatt für die gesamte Neurologie und Psychiatrie*, 1926.